

ОЛЕФІР Л. І.,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.1

ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

У статті розкрито правову основу діяльності органу пробації щодо неповнолітніх засуджених та виділено три види пробації: досудову, наглядову й пенітенціарну. Доведено, що пробація щодо неповнолітніх має бути дієвою системою таких наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які дозволять здійснювати ефективно запобігання злочинності серед неповнолітніх в органах виконання покарань.

Ключові слова: *правова основа, діяльність, орган пробації, види пробації, неповнолітній, засуджений, запобігання.*

В статье раскрыта правовая основа деятельности органа пробации в отношении несовершеннолетних осужденных и выделены три вида пробации: досудебная, надзорная и пенитенциарная. Доказано, что пробация в отношении несовершеннолетних должна быть действенной системой таких надзорных, социальных, воспитательных и профилактических мер, которые позволят осуществлять эффективное предотвращение преступности среди несовершеннолетних в органах исполнения наказаний.

Ключевые слова: *правовая основа, деятельность, орган пробации, виды пробации, несовершеннолетний, осужденный, предотвращение.*

In the article the reader is told about the legal basis for the activities of the probation authority according to the underage convicts, it is presented three types of probation: pre-trial, supervisory and penal. It is proved that probation according to the underage convicts must be effective of supervisory, social, educational and preventive measures that will permit effective prevention of the underage convicts juvenile delinquency in the institutions of execution of punishments.

Key words: *legal framework, activity, probation authority, types of probation, underage convicts, prevention.*

Вступ. Розкриваючи питання правової основи діяльності органу пробації щодо неповнолітніх засуджених, звертаємо увагу на Указ Президента України від 24 травня 2011 р. «Про схвалення Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», яка передбачала створення служби пробації саме для дітей.

Головною функцією такої пробації мав стати збір, узагальнення й надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації й реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги в працевлаштуванні, отриманні освіти [1].

Тому ми поділяємо позицію О.Б. Янчука, який, вивчаючи пробацію Великої Британії, дійшов висновку, що за допомогою пробації можна уникнути повторних злочинів. Саме вивчення досвіду Великої Британії в цьому аспекті показало, що серед 5% правопорушників, до яких застосовано пробацію, держава забезпечила безпеку 1 млн громадян країни [2].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення правових основ діяльності органу пробації щодо неповнолітніх та визначення ролі видів пробації в цьому процесі.

Стан дослідження. Теоретичним підґрунтям статті стали праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених у цій сфері, таких як О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, І.А. Вартилицька, М.Р. Гета, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, О.Г. Колб, П.В. Кочерган, М.С. Пузирьов, В.О. Уткін, С.І. Халимон, Н.Б. Хуторська, Є.Н. Шатанкова, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець та інші.

Результати дослідження. Позитивно оцінюючи реалізацію державними й недержавними інституціями Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, ми є свідками того, що 5 лютого 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про пробацію», який у ст. 12 закріпив особливості здійснення пробації щодо неповнолітніх. Звертаємо увагу, що станом на 1 листопада 2015 р. в 622 підрозділах органів пробації на обліку перебуває 1 940 неповнолітніх [3]. З одного боку, для нашої країни це небагато. З іншого боку, кожен неповнолітній, який стоїть на обліку пробації, – це показник ставлення до проблем дітей у державі.

Правову основу пробації неповнолітніх і діяльності органу пробації становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про пробацію», Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про волонтерську діяльність», Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», Закон України «Про зайнятість населення», Закон України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та інші нормативно-правові акти, які планується прийняти на виконання положень Закону України «Про пробацію», а також міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

З огляду на те, що для реалізації чинного Закону України «Про пробацію» ще не прийнято відповідні законодавчі зміни, а також постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства юстиції України й Державної пенітенціарної служби України, нами проведено аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності органу пробації щодо неповнолітніх засуджених на підставі прийнятих в Україні нормативно-правових актів.

З огляду на зміст п. 6 ч. 1 ст. 2 та ч. 1 ст. 12 чинного Закону України «Про пробацію» (далі – Закон) [4] пробація щодо неповнолітніх – це система наглядових і соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду й відповідно до закону до засуджених віком від 14 до 18 років, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого вказаного віку.

Загальні положення Закону розповсюджуються на всіх правопорушників, до яких застосовується пробація, незалежно від віку. З огляду на це метою пробації щодо неповнолітніх є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених неповнолітніх, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує неповнолітніх обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їх відповідальності.

Пробація щодо неповнолітніх також спрямовується на забезпечення їхнього нормального фізичного й психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Пробація щодо неповнолітніх ґрунтується на принципах справедливості, законності, невідворотності виконання покарань, дотримання прав і свобод людини й громадянина, по-

ваги до людської гідності, рівності перед законом, диференційованого та індивідуального підходу, конфіденційності, неупередженості, взаємодії з державними органами й органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами.

Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами та службами і справах дітей, спеціальними установами й закладами, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень з огляду на вікові та психологічні особливості неповнолітніх.

До таких служб, зокрема, належать уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ, приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ, школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти, центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У здійсненні соціального захисту й профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції також інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [5].

З огляду на це пробація щодо неповнолітніх застосовується на таких підставах:

– *письмового запиту* суду до органу пробації про надання досудової доповіді щодо неповнолітнього обвинуваченого;

– *обвинувального вироку суду*, яким особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, позбавлення волі на певний строк; обвинувального вироку суду, яким особу звільнено від відбування покарання з випробуванням; ухвали суду про звільнення від відбування покарання вагітної жінки або жінки, яка має дитину віком до 3 років;

– *акта про помилування*, яким засудженому замінено покарання або невідбуту частину покарання покаранням у вигляді громадських робіт чи виправних робіт; Закону України «Про амністію».

Як бачимо, однією з підстав для застосування пробації можуть стати також обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до позбавлення волі на певний строк, оскільки одним із завдань пробації є здійснення заходів із підготовки осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, до звільнення. Водночас письмовий запит суду до органу пробації про надання досудової доповіді щодо обвинуваченого також належить до підстав її застосування, незважаючи на те, що особа ще має статус обвинуваченого та поки що не визнана судом винною.

До видів пробації належать досудова пробація, наглядова пробація та пенітенціарна пробація. Коротко охарактеризуємо кожен з них.

Досудова пробація щодо неповнолітнього – це забезпечення суду формалізованою інформацією, яка характеризує обвинувачену особу віком від 14 до 18 років, з метою прийняття судом рішення про міру її відповідальності. Така інформація має форму доповіді.

Досудова доповідь щодо неповнолітніх обвинувачених складається з огляду на їх вікові й психологічні особливості та включає такі дані:

– *соціально-психологічну характеристику неповнолітнього обвинуваченого*: статус (рід занять, розмір доходів, рівень освіти), ранг (авторитет, репутація в колективі, у сім'ї тощо), дані про соціально-побутові умови;

– *інформацію про стан здоров'я (інформацію обвинувачений подає за бажанням)*;

– *оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення*; фактично це соціально-психологічне дослідження особистості правопорушника, узагальнення й аналіз його незалежних характеристик, що дозволяє встановити фактори особистісного оточення, які найбільше впливають на поведінку правопорушника, визначити можливість вирішення проблемних питань та оцінити ризик продовження протиправної поведінки. Здійснюється за спеціальною методикою;

– висновок про можливість виправлення без позбавлення волі на певний строк;
– інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи; криміногенний фактор – це сукупність однорідних явищ, що сприяють вчиненню злочину неповнолітнім;
– рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

Наглядова пробація – це здійснення наглядових і соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до 3 років.

Метою наглядових і соціально-виховних заходів є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Наглядові заходи пробації здійснюються за місцем проживання, роботи й навчання неповнолітніх із метою дотримання обов'язків, визначених законом і покладених на них судом. Під час проведення наглядових та соціально-виховних заходів щодо неповнолітніх засуджених орган пробації реалізує також пробаційні програми щодо тих неповнолітніх, які звільнюються від відбування покарання з випробуванням.

Пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити. За змістом програми поділяються на програми психокорекційного змісту (наприклад, подолання агресивної поведінки, шкідливих звичок, психологічних проблем) або соціально-реабілітаційні програми (набуття позитивних соціальних навичок, соціального статусу, усунення чи мінімізація негативних соціальних факторів). Забезпечення реалізації таких програм відбуватиметься спільно із центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики. До їх здійснення можуть залучатись підприємства, установи й організації незалежно від форми власності. Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм визначається Кабінетом Міністрів України.

Нині Державною пенітенціарною службою України вже розроблено дві пробаційні програми корекції агресивної поведінки для неповнолітніх правопорушників (для хлопчиків і для дівчат), методику оцінки ризиків і потреб неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, та методику ведення випадку (кейс-менеджменту) щодо цієї категорії правопорушників (складення індивідуального плану на підставі соціальних потреб правопорушника й періодична оцінка досягнених результатів із необхідною корекцією).

Розроблено також методику підготовки персоналу органу пробації із цих питань, за якою вже пройшли перші заходи з навчання тренерів. Зазначені методики випробувано й адаптовано в межах українсько-канадського проекту «Реформування кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» на базі пілотної моделі Центру відвідування для дітей, які перебувають у конфлікті із законом, у м. Мелітополі Запорізької області (з березня 2012 р.).

Зазначений центр створено на базі соціальної служби для сім'ї та дітей, він надає спеціальні послуги й програми для роботи з неповнолітніми засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, за направленням кримінально-виконавчої інспекції. Аналогічний пілотний проект працює в м. Івано-Франківську (із червня 2013 р.). Модель Центру відвідування для неповнолітніх, розроблена в межах зазначених проектів, сьогодні може розповсюджуватись і в інших регіонах України.

На базі кримінально-виконавчої інспекції (органу пробації) м. Полтави та реабілітаційної мережі Благодійного фонду «Світло надії» (центр зменшення шкоди, реабілітаційний центр, навчально-виробничі майстерні) працює пілотний проект Пробаційного центру. Під час створення Пробаційного центру за основу взято шведську програму реабілітації правопорушників під час повернення в суспільство під назвою «Кімната майбутнього», адаптовану для України недержавною організацією «Світло надії».

У межах проекту відпрацьовуються моделі методики оцінки ризиків і потреб засуджених, порядку складення індивідуального плану соціально-виховної роботи із засудженими, порядку його виконання й оцінки виконання; моделі діяльності в складі підрозділу майбутньої пробації фахівців із соціальної, психологічної та педагогічної роботи; порядку волонтерської діяльності в межах пробації; інноваційної роботи із засудженими до покарань, альтернативних позбавленню волі (громадських майстерень).

Водночас розроблено реабілітаційні програми «Управління гнівом», «Менеджмент емоцій», «Життєві навички» та здійснено підготовку методичних рекомендацій щодо мотивації неповнолітніх правопорушників до зміни їхньої поведінки.

У межах українсько-шведського проекту спільно з недержавною організацією «Конвіктус Україна» створено модель центру соціальної адаптації для жінок, які звільняються з місць позбавлення волі, розроблено й випробувано програму їх реінтеграції до суспільства [2].

Також орган пробації у встановленому Законом України «Про пробацію» та суміжними нормативно-правовими актами порядку взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями для виконання решти покладених на нього завдань, зокрема й із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності тощо.

Волонтерська діяльність, пов'язана з пробацією, реалізується відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» з огляду на особливості, визначені Законом України «Про пробацію». Волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (виконання й надання безоплатних робіт і послуг) [6].

Волонтер пробації – це фізична особа, яка досягла 18-річного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній і безоплатній основі. Основним завданням волонтерів пробації є сприяння органу пробації в здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи.

Пенітенціарна пробація – це підготовка осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового й побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання. Мета пенітенціарної пробації полягає в сприянні у відновленні засуджених у соціальному статусі повноправного члена суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Висновки. Отже, пробація щодо неповнолітніх має бути тією дієвою системою наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які дозволять здійснювати ефективне запобігання злочинності неповнолітніх в органах виконання покарань, оскільки власне невирішеність соціальних та особистісних проблем засуджених стає причиною вчинення ними злочинів, більше того, підставами для рецидиву.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 16. – Ст. 748.
2. Начальник управління кримінально-виконавчої інспекції апарату Державної пенітенціарної служби України О.Б. Янчук став гостем програми «Власний погляд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/774717>.
3. Загальна характеристика діяльності кримінально-виконавчої інспекції станом на 1 листопада 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/781106>.
4. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.

5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

6. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

ОМАРОВ А. А.,

здобувач кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.1

ПОНЯТТЯ «ПІДСЛІДНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

Статтю присвячено теоретичним і практичним проблемам підслідності в кримінальному провадженні. Розглядаються висновки та пропозиції різних учених-процесуалістів щодо визначення поняття «підслідність».

Ключові слова: підслідність, досудове розслідування.

Статья посвящена теоретическим и практическим проблемам подследственности в уголовном производстве. Рассмотрены выводы и предложения разных ученых-процессуалистов относительно определения понятия «подследственность».

Ключевые слова: подследственность, досудебное расследование.

The article is devoted to theoretical and practical problems of investigative jurisdiction in criminal proceedings. Considered the conclusions and proposals of various scientists about the definition of “investigative jurisdiction”.

Key words: investigative jurisdiction, prejudicial inquiry.

Вступ. Актуальність теми дослідження обумовлюється необхідністю визначення заходів, вжиття яких має на меті забезпечення якісного й ефективного розслідування справ органами досудового розслідування в межах своєї компетенції, що відповідають сучасним реаліям протидії злочинності. Умовою виконання поставлених перед названими органами завдань є встановлення підслідності, що забезпечує диференціацію форм досудового розслідування та має сприяти підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень.

Науково-теоретичним підґрунтям статті стали результати вивчення висновків і позицій щодо визначення поняття «підслідність» та його розуміння, які наведено й обґрунтовано в працях вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального процесу та інших юридичних наук, а саме: Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, В.Г. Гончаренка, І.М. Дерев'янка, А.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, О.В. Капліної, Н.С. Карпова, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, Д.Б. Сергєєвої, С.М. Смокова, С.М. Стахівського, М.С. Строгови́ча, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, М.І. Хавронюка, С.С. Чернявського, В.П. Шибіка, О.Г. Шило, М.Є. Шумила, О.Г. Яновської та інших. Проблема підслідності

